

Balázs Ferenc világtávlatot átfogó mészkei tekintete

Annak a magatartásnak az alapján, amit egész élete és munkássága számunkra megtestesít, Erdély fényesen ragyogó szellemei közt Balázs Ferencnek ott a helye a Benedek Eleké, a Kós Károlyé mellett. Ha pedig a még távolabbi időkben keressük a párhuzamot, szellemi felmenői közt Apáczai Csere Jánost és Dávid Ferencet egyaránt megeljük. Kivételes egyéniségéből rövid földi pályafutása ellenére rendkívül gazdag tapasztalatból táplálkozó szellemsége utóéletének hatvanadik esztendejében is eligazíthat mai gondjaink özönében, megerősíthet jelen- és jövőformáló törekvéseinkben.

Eligazíthat, megerősíthet. Miért a feltételes mód gyakori használata? Azért, mert megítélésem szerint gyakrabban kellene találkozunk/szembesülnünk Balázs Ferenc világtávlatot átfogó mészkei tekintetével. A lobogóval, a magával ragadóval, a lehetlent nem ismerővel és az önvizsgálatra készítővel, a cselekvésképtelenség drámájából is erőt és hitet sugallóval. Hogy fel tudjunk nőni ahhoz a szellemiséghez, amit ő a két világháború közötti kisebbsé-

gi helyzetben képviselt, a maihoz hasonló rendezvények nem lehetnek csupán alkalmi jellegűek. Az életmű *csönkítatlan* újradradása sem várthat immár soká magára. Annál is inkább, mivel a most felnövekvő nemzedékek csak a teljes értékű művek alapján ismerkedhetnek meg Balázs Ferenc gondolkodásának, világlátásának korszerűségével – és fedezhetik fel szövetségeseiket benne. Ők ugyanis, akiket a kolozsvári egyetem padjában – a bölcsészkaron, a filozófiai és az újságírói szakon valamenynyire is megérintett az igazi erdélyi gondolkodás szelleme, jól tudják: nem a mészkei alabástromsírban nyugvónak van szüksége Balázs Ferenc reneszánszra, hanem nekünk.* Évről évre a reveláció erejével hat rám az a mozzanat, amikor az újságírójelöltek *A rög alatt* egyetlen fénymásolatban kerengő példánya alapján rádöbbennek arra, hogy tulajdonképpen a kisebbségi önszerveződés úttörőjét tisztelhetik az erdélyi magyar szociográfia jeles művelőjében. Ugyanolyan katarzist vált ki bennük ez a mű, mint a magyar vagy a világirodalom bármelyik emlékezetes alkotása. Hiszen

nem csupán a műfaji ismérveket vesszük elemzésük során számba, hanem magukra, magunkra vonatkoztatják a mészkei küzdelmek ma is zaklató kisebbségi drámáját, és azt mérlegelik: hasonló helyzetben ők miként cselekednének?

Merthogy a másokért való áldozatos cselekvés volt a Balázs Ferenc-i szellem lényege. Hatvan esztendővel ezelőtt – 1937. május 27-én – is felismerték munkásságának példamutató erejét, korokat átívelő jelejtőségét. Az akkor elhangzott 15 emlékbeszéd közül alighanem a száz éve született Tamási Ároné legemlékezetesebb. „Akiket valaha temettünk – röptette magasan szárnyaló szavait a helikoni íróközösség nevében búcsúzó Tamási –, Te azok közül a legtisztábban mutattad meg, hogy ezen a földön miképpen kell élnünk és meghalunk. Alulról jöttél, mint a tiszta forrás, vagy az éltető növény. Nem voltál délszaki virága Erdélynek, nem díszítetted ezt a földet, hanem gazdagítottad. Zord éghajlat és elűző, folytonos keleti szélben Te itt megkapaszkodtál, mint a hegyi fa messzelátó sziklán.

* Kósa Károly: A hurkalyuki társaságtól a vidékfejlesztő szövetkezetig. Balázs Ferenc aranyosszéki utópiája c. előadása, amely elhangzott Az Örökség Népfőiskola 18. országos találkozóán, Somogyfőnyásonban, mely megtalálható a Jászkunság (Szolnok), XL. évf. 3. sz. (1994. június/július) számában, a 19–25. oldalakon, mutatja a fiatalság mészkei hagyományra irányuló figyelmét. Az előadás szövege megtalálható a szerző és cím beírásával a szerző honlapján.

Tamási az első világháború után születő erdélyi magyar irodalom hőskorában, a nép felé forduló tudatos írói érdeklődés időszakában volt küzdőtársa Balázs Ferencnek. *A kisebbségi élet ajándékait* 1931-ben megíró, 1931-től az *Erdélyi fiatalok*-at szerkesztő László Dezső pedig a kisebbségi magyar társadalom belső megszervezettségét célul tűző ifjúsági mozgalomban került szorosabb kapcsolatba vele. Törvényszerűen. Mivelhogy az öt esztendei világháború útjáról hazatérő Balázs Ferencben felfedezte a legegységesebb erdélyi tekintetet, akinek a számára az Aranyos vidéki falu nem a világtól való elzárkózottságot jelentette; épp ellenkezőleg: egy világtávlatokban gondolkodó ember és apostolkodó lélek kísérleti telepét, akinek történetesen egy erdélyi vegyes lakosságú faluban adódott alkalma és lehetősége arra, hogy az alulról felépülő kisebbségi magyar társadalom kialakításához hozzákezdjen. Ő, a hívő és unitárius hitépítő, egyvalamiben bizonyosan nem hitt. Abban, hogy kisebbségi sorsunkban a magukat világmegváltónak kikiáltó korabeli messianizmusok gondjaira kellene bízunk jövő életünket. „Íme egy ember – visszhangzott a végtisztességtevő gyülekezetben László Dezső hangja –, aki tudja, mit cselekszik, aki nem tépelődik, nem búsong, nem jajgat, hanem határozottan megy a maga útján [...]. És nem egyedül megy, sokan követik. Többen, mint gondolnák azok, akik olyan sokszor raktak köveket és töviseket nehéz útjába.

László Dezső jövője beavált: a világháború út fáradhatatlan vándora mézskői küldetése után indult csak el igazi nagy útjára. A korokat, ideológiai áramlatokat, politikai és társadalmi rendszereket túlélő közösségépítés példázatának örök érvényű – mert krisztusian megszenvedett – felmutatójaként.

Sokak számára meglepőnek tűnhet: íme egy erdélyi íróember, akit nem ennek vagy annak a művének a maradandósága foglalkoztat elsősorban, hanem emberformáló és társadalomátalakító vállalkozásának jövőteremtő ereje. Holott nincs semmi különös ebben, ha már felismertük, hogy Balázs Ferenc az igazi mélységében átélte, tudatos létformálás megszállottja volt, szavak és tettek azonosságának napjainkban ugyancsak ritkaságszámba menő embere, aki jól tudja: más az írás és más a cselekvés társadalmi közege. Márpedig ő nem kiemelkedni vágyott, nem tündökölni akart, hanem beépülni, használni. Lehetőleg azonnal. „Csak egynek van ereje, jogosultsága: a tettnek” – hirdeti *A rög alatt* –, az írásnak is akkor, ha cselekedet származhat belőle. Mert „bűn, ha a szóbeszéd miatt a valóságos élet megrövidül”. Alapos filozófiai és teológiai műveltségének és világháború tapasztalatainak köszönhetően meggyőződésévé vált: mindenféle megváltás titka bennünk rejlik, tőlünk függ. Ha nem is egyedül üdvözítően persze. Neki, aki világtávlatban, emberiségi méretekben gondolkodott, igazán elhíhetjük: az emberiség – s benne a kisebbségek – sokasodó gondjainak a megoldása érdekében globális és helyi szinten egyaránt kell cselekedni. S lehetőleg egy időben. Mivel a felülről elrendelt világmegváltás csak diktatúrával valósítható meg, az emberhez méltó életvitel megteremtésének a lehetőségét az alulról felfelé épülő társadalommodell érvényesítésében látta; az egyén, a család, az egymásba és egymásból épülő kisebb és nagyobb közösségek, valamint az állam viszonyrendszerének megnyugtató rendezésében; hogy sem az egyének, sem a közösségek ne legyenek, ne lehessenek kiszolgáltatottjai a mindenkorai államhatalom kénye-kedvének. Ma is megiszívlelendő felismerése: bizonyos

dolgok csak az egyénre, mások meg kizárólag a közösségre tartoznak, ismét mások az államra, a nemzetre, az emberiségre. Ha mindenik megtenné a maga helyén és a maga idejében azt, ami kizárólag tőle függ – egyből áttekinthetőbbé és működőképessé válnának az emberi viszonylatok. A kormányozhatatlanná növesztett birodalmak, az ésszerűtlen iparosítás, a környezetszennyeződés, az egészségtelenül felduzzasztott városok mind-mind azt a képzetet keltik Balázs Ferencben, hogy az ember már képtelen áttekinteni a világ mamutszövevényét, képtelen a fejlődést kedvező irányban befolyásolni. Olyan viszonyokat és viszonyrendszereket kell kialakítani – üzeni *A rög alatt*ban az ezredvég kihívásaival szembenező olvasónak –, amelyeket ő maga is befolyásolni képes.

Amikor világ körüli útjáról hazaérkezett, még csak nagy általánosságokban volt kialakulva Balázs Ferenc közvetlen gyakorlati célja. Annyi bizonyos – *A rög alatt* első fejezete tanúsítja –, hogy egyén és közösség fejlesztését szerves egységben látta, a közművelődés megszervezését pedig nem választotta el a nélkülözhetetlen gazdasági és társadalmi intézményteremtéstől. Nem állított fel merev prioritásokat, a kedvező alkalom kihasználását viszont rendkívül fontosnak tartotta. A többre vágyás és a jobbra törekvés alvó szellemét próbálta mindenképpen felkelteni, hogy aztán célirányossá tehesse a kibontakozását kereső cselekvésvágyat.

Ahogy Mézskőre kerül, már tudja: az erdélyi magyarság szervezetlenségéből adódó gondok nagy többsége azzal függ össze, hogy a kisebbségi sors első évtizedében – és ez fele részben az ő távollétében telt el – nem létezett egy módszeresen kidolgozott nevelési stratégia, amelyik számol a Trianon után kialakult léthelyzettel. A magát

kisebbségi nemzetpedagógussá képező László Dezső tanúsítja: ha zaérkezése után Balázs Ferenc pedagógiai élel feszült neki a kisebbségi életnek. Világosan felismerte ugyanis, hogy ebben az új helyzetben nemcsak a vezető szellemi elitet, hanem magát az egész kisebbségi magyar társadalmat fel kell készíteni az önvédelmet és önépítést szolgáló teendőkre. Lehetőleg már kicsi kortól kezdve. Amikor még fogékony a szellem és alakítható a jellem. Kezdeti mészköi kudarcai szerencsére idejekorán ráébresztették Balázs Ferencet erre. Ezért kerül munkásságának középpontjába a népfőiskola-szervezés. Itt válnak fogékonná elképzelései iránt mindekelőtt az eszmélkedő fiatalok és az értelmesebb, többre törekvő, középkorú gazdaemberek, akik aztán nemcsak hangadói lesznek a vidék fejlődését előmozdító elképzelésének, de azok gyakorlati kivitelezésében is segítkeznek. Így érte el Balázs Ferenc, hogy rendre kifejlődtek körülötte a vezetésre hivatottak, akik – nagyobb tájékozottságuk, magasabb igény szintjük, gyakorlati jártasságuk révén – felvállalhatták egy egész történelmi tájegység gazdasági, társadalmi és művelődési önszerveződésének életben tartását.

Bizonyára rájuk gondolt, amikor betegségához kötötten tovább álmodja az aranyosszéki népfőiskolai telepet. Látomásának az *Isten völgye* címet adta, s a kisebbségi magyar társadalom önszerveződését sürgető *Erdélyi Fiatalok* szerkesztőségének küldte. Ugyanezen a címen vált *A rög alatt* kulcsfejezetévé. Addig is, amíg ismét közközzen foroghat e kötet – újrakiadását a marosvásárhelyi Mentor Kiadó vette tervbe –, hadd villantsunk fel belőle egy korántsem utópisztikus részletet: „Ott, a hegyen ülő templomon túl, az a sinfalvi katolikus templom, ott van a vidék szíve. Három falu találkozik, s mindegyik falu mögött még egy falu. Oda te-

lepet képzelek, tíz-húsz holdas tagon, körös-körül magas fákkal, hogy már távolról látszódjék, hogy itt a hasznoson túl is történik valami. A telep egyik végében állanak a vidék alkalmazott szakembereinek lakásai. Kis ligetekre nyílik valamennyi; napos, magas fedelű, Debreczeni vagy Kós Károly tervezte házak. Ez a kertészé, az az állatorvosé. Abban lakik a mérnök; ott az iparművész és építész. Itt az orvos, amott a jogi tanácsadó. Az értékesítő szövetkezet vezetői is elférnek. Ezek a szakemberek fizetésüket Felső-Aranyosszék tíz falujának 1500 gazdájától kapják. [...] A vidék központi telepén [...] lesz a Népfőiskola. Külön alkalmazott tanárookra nincs szükség. A nevelés feladatát úgyis százszor jobban ellátja az az ember, aki ténylegesen részt vesz az életben, vegyül az emberekkel, mintegy a folyton haladó, változó élet ütőerén tartja a kezét. [...] Nyilvánvaló, hogy a példa a legjobb tanítómester. Ezek az emberek magukba rétegezték és raktározták a sokféle élettel való szembenállás eseteit. Aki velük tölt egy napot, egy telet, átömlészi magába hősiességüket, kezdeményezési tehetségüket, a lemondás és újrakezdés művészetét, a kis dolgokban való elmerülés tudományát. A vidék többre vágyó ifjúságát ezek a férfiak és asszonyok fogják fölértesíteni, élettel, lélekkel eltölteni. Nem a tudás nyújtását tartják első kötelességüknek, hanem a tudás és haladás vágyának a fölértesítését.

Még más előnye is van e megoldásnak, mely a vidék alkalmazott szakértőit teszi meg a Népfőiskola tanítóivá. Az ifjak ugyanazokkal a

vezetőkkel maradnak érintkezésben későbbi életükben is, mint akik az igazi élet szikráját lelkükben fölgyjűjtötták. Tőlük átvettek elképzeléseket, álmokat, s íme, az ifjak hazamennek falvaikba, s ugyanazok a vezetők jönnek, hogy javasoljanak, terveket keresztülvigyenek. Menynyivel több reménye van Isten völgyének. Nő a biztos alap évről-évre, amire építeni lehet.”

Hogy betegségához kötötten, a másokért való cselekvés lehetőségétől megfosztottan mennyire halálkomolyan gondolta mindezt Balázs Ferenc, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy végrendeletében miként intézkedik az aranyosszéki népfőiskolai telep felépítéséről. Testamentumában szigorúan meghagyta, hogy az írói működéséből származó minden esetleges jövedelmét az általa megálmodott Isten völgyének a megteremtésére kell fordítani. Hadd részesedjék ennek áldásából Csegez, Várfalva, Aranyosrákos, Sinfalva, Kövend, Bágyon, Kercsed, Alsó- és Felső-Szentmihály, valamint Mészkö. Ugyanakkor Páll Gábor, Tanka György Károly, Fikker János, Zsigmond Ferenc és Nyitrai András személyében jelölte meg azokat, akikre a telep felett való felügyeleti és irányítási jogot ruházta.

A mészköi kísérlet, az Aranyosszéki Vidékfejlesztő Szövetkezet kiépítése termékeny hatásának bizonyult Erdély-szerte. És még nagyobb lehetett volna az eredmény, ha az erőteljesebb kibontakozást nem akasztja meg a második világháború, illetve nem teszi teljesen lehetetlenné a párizsi békeszerződés után berendezkedő kommunista hatalomgyakorlás.

CSEKE PÉTER (1945, Recsenyéd) író, szociográfus, irodalom- és eszmetörténész. A kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen végzett magyar nyelv és irodalom szakot 1968-ban; ezt követően falujáró újságíró volt a bukaresti Falvak Dolgozó Népe hetilapnál; 1990-től a Korunk szerkesztője s egyszersmind egyetemi oktató, több magyar nyelvű szakirány beindítója, 2003-tól doktori témavezető. Pályáját szociográfiai riportokkal kezdte, művelődés- és irodalomtörténeti tanulmányokkal folytatta. Eddig harminc önálló kötete, illetve eszmetörténeti kiadványa látott napvilágot. Pro Literatura- (2004), Szabó Zoltán- (2005) és Aranytoll-díjas (2010), a Magyar Érdemrend Tisztikeresztjének kitüntetettje (2014).